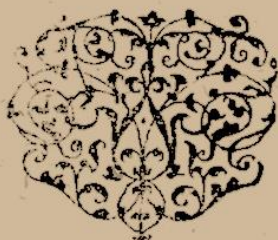

B R I E F
Van eenen Poolfchen OFFICIER
Aan eenen zyner Vrienden te
V L I S S I N G E N ,
Over de FORTIFICATIEN van
BERGEN OP ZOOM ,
En de daar omtrent leggende
S T E R K T E N S .

A L S M E D E
Over het Gedrag van den DIRECTEUR van dat
Departement.

Uit het Fransch Vertaalt
D O O R
H E N R I K S C H E T T E R .

Te G E N T , voor den Vertaaler ,
by *IGNATIUS van AALST.*

B R I E F

Van eenen Poolschen OFFICIER

Aan eenen zyner Vrienden te

VLISSINGEN,

over de FORTIFICATIEN van

BERGEN OP ZOOM,

En de daar omtrent leggende

STERKTENS

ALS MEDE

over het Gedrag van den DIRECTEUR van dat Departement

Uit het Fransch vertaalt

door

HENRIK SCHETTER

Te GENT, voor den Vertaaler,

by IGNATIUS van AALST

Myn Heer en Vriend.

UEd: aangename Missive van den 4 May dezes Jaars is my wel ter handen gekomen: Ik vinde my verplicht aan UEd: verzoek te voldoen omtrent het gene te Bergen op Zoom voorgevallen is, zo van den tyd af dat ik by het Fortificeren van die Stad en de Forten met de Linien, de Elderse Redout, Steenberg, Blaauwe Sluis &c. ben geweest, als van 't gene na myn tyd of vertrek aldaar gemaakt is, voor zo verre ik van zo goede hand daar van onderrigt ben, dat ik er my volkomen op kan verlaten.

Ik heb al voor lange gewenscht, dat die nieuwe en geïnteresseerde maniere van Fortificatie maken bekend mogte worden. Geenzins myn Heer uit partychap, die men mogte sustineren, dat ik tegen den Heer Directeur had, maar enkel uit liefde voor de waarheyt en tot onderrigting van UEd: en alle onpartydigen; en dewyl ik zelfs aan en over dat werk geweest ben, zal ik geen zwarigheyt maken om, zonder den Hr. Directeur te ontzien, de naakte waarheyt daar van open te leggen; also ik niet anders zal zeggen, als 't geen bekend is en de werken zelfs kunnen aantonen; Weshalven UEd: uit deze nevensgaande aanmerkingen kort en klaarlyk kunt zien, wat van die zaak zy.

De zeer ervare en beroemde Generaal Koehoorn heeft niet goedgevonden, dat tusschen de Stad Bergen op Zoom en het Fort Moermont eenige andere Werken of Linien gemaakt wierden, als de Redoute Blyenburg en de grote Nieuwe Sluisen, door welke de Stad in tyd van storm en uittersten nood nog konden behouden worden. Dog de tegenwoordige Directeur van Bommel, zig inbeeldende dat die grote Generaal zyn kunst niet genoegzaam heeft verstaan, of liever zyn Speel-goed of Hofstede tegen de inundatie willende dekken, heeft geen tyd willen laten voorbygaan, en den eenen en den anderen

Regent van 't Land dat met zo schoon een schyn weeten voor te stellen, om door die occasie het zelve zeer favorabel te verbeteren. Als hem door de Ed: Mog: Raden van Staten was geordonneert de Stad en 't Land daar omtrent in staat van Defensie te brengen, heeft hy goedgevonden buiten de Wouwse poort van de Stad af te beginnen, zonder met de Ingenieurs *in loco* ('t welk Stryd tegen den dienst) te rade te gaan, tot aan 't Fort Moermont toe een Linie te maken van omtrent 400 Roeden lang; zo konstig en wel gelegd, dat een ieder die de minste kennis daar van heeft, moet oordelen, dat die Directeur geen geld heeft willen sparen, om een wydlopig werk te formeren, want, daar men den weg van de Wouwse poort tot aan het Fort Moermont ongeveer 120 Roeden nader hadde kunnen nemen, heeft hy Hr. Directeur, om 't Land van zyn Broeder vry en onbeschadigt te houden, kunnen goedvinden zo ver uit te springen op een Boer zyn Land, en geen wonder, alzo anders in tyd van Oorlog zyn Land, nog dat van zyn Broeder, van het Water en Contributie niet konden bevryd worden, en nu is het in waardye, als men 't wilde verkopen, veel gereeder. Ook kan men ligt bezeffen, hoe noodzakelyk deze Linie is geweest, want de inundatie konde zo hoog worden gebracht als de steenweg buiten de Wouwse poort; daar en boven is buiten en agter de Linie gebroken Land met diepe Slooten en Graften voorzien, daar niet door te komen is, en het was onmogelyk voor den Vyand het minste water van het geinundeerde Land te krygen, zonder het zelve daar van te dragen: daar nu de inundatie gebroken en de meeste sterkte van de Stad weggenomen is.

Want de Grote Nieuwe dubbelde Sluisen zynde als een poorte daar meer als een wagen met hooy door zou ryden kunnen, is nu bedorven en van geener waarde, daar te voren in tyd van beleg door dezelve in den uitersten nood aan de Stad een groot secours konde worden

toegebragt; na dat de bresse op het Capitaal ware gemaakt om den groten storm te doen, konde het innemen der Stad onder het stormen zelfs nog worden belet, als op het geven van een signaal aan een Ingenieur, die met volk by de voornoemde Sluisen geposteert, dezelve opende, want in zulken geval konde men met het water dat door de inundatie agter die nieuw gemaakte Linien stond, de materialen en aarde voor de bresse leggende weg spoelen, en de Stormers verdrinken.

Welk Secours de Linie-maker (die niet gaerne dode of versopene Menschen ziet) zeer aardig heeft weten weg te nemen, door het maken van een Linie, die zeer koddig en wel van goed duinsand opgesmeten, en glacieswyze geformeert is, zonder eenig agterdenken te hebben, dat het volk, agter de borstwering op het banquet staande zo goed als bloot en ongedekt is, want die glacis is zelfs van geen musquet, veel minder van een Canons-kogel bevryd.

Waar uit men kan afnemen wat defensie men van zo een gemaakte Linie zal te verhoppen hebben, te meer dewyl men in den laasten Oorlog ondervonden heeft dat de welgemaakste Linien, en met veel Volk bezet, niet zo veel resistentie hebben gedaan, of zy zyn gemakkelyk genoeg ingenomen, en daar door blykt dat de groote onkosten aan de Linie in questie aangewend niet alleen verloren, maar de Vesting zelfs verergerd in plaats van verbeterd geworden is.

Dat de Hr. Directeur, als zynde een Man die weinig ondervinding van zodanige zake heeft, het werk niet beter verstaat nog de gevaren weet te voorzien, daar over behoeft men zig juist niet zo zeer te verwonderen; waar zoude die Heer die dog gekregen hebben ? Hy is na den Oorlog eerst bekend geworden, en elk weet dat men in tyd van Vrede geen krygs-verrigtingen doet, geen Vestingen aantast, nog

Steden verweerd, en bygevolg dat weinige, 't welk hy nog van de Vesting-bouw verstaat, enkel speculatyf is, en daarom niet dan zeer weinig om 't lyf kan hebben. Want de Theorie zonder practyk kan geen bekwaam Ingenieur maken: zonder de ervarentheit schernt men altoos in 't wilde en men wankelt telkens in zyne grondregels.

Het is waar myn Heer dat hy 't Veld is geweest gelyk gy weet, maar daar heeft hy zig altoos voorzigtiglyk gedragen, en zig dan op het eene en dan op het ander voorwenzel zo verre van het vuur weten te houden, dat hy niets ter Weereld heeft kunnen zien of hy moest een goeden verrekyker gehad hebben, en zedert het beleg van Doornik is hy niet in het Veld gezien.

In deze belegering zelve is hy niet meer als een toekyker geweest, om dat de Ingenieur Moesbergen jonger zynde, en aldaar een Attacque hebbende, hy zig met fatsoen buiten het vuur kost houden, het welke zeer met zyne couragie overeenquam.

Na dit beleg is hy altoos met de Heeren op het Jagt in commissie geweest, en heeft de beste gelegentheyd van de weerelt gehad om zyne eige bravoure tot aan de Lucht te verheffen, en te roemen op helden-daden, die hy nooit gedaan heeft.

Zo dat men zig zo zeer niet behoeft te verwonderen, dat die Heer, door 't maken van 400 Roeden Linie benevens eene Sluis op den Zoom, zeer welgelegen om water aan zyne Vyvers en Hofstede te geven en welke meer als 15.000 guldens behalven de dag-gelden van Directeur, Ingenieurs en Inspecteurs, heeft gekost, 't Land tot die nodeloose kosten gebragt heeft, mitsgaders voor een welgemaakte en gepiloteerde Corps-de-garde, waar toe hy zelf nog elsen boompies voor palen om te heyen, dat niet nodig was, aan den Aannemer heeft vereert, mits dat evenwel de Aannemer aan den Hr. Directeur een

summe van zestig guld: moeste betalen, zynde meer dan de dubbelde waarde, welke Corps-de-garde, schoon alleen om de Sluis te bewaren gemaakt zynde, egter mede zeer dienstig is voor den Hr. Directeur, alzo daar door bekwamelyk op zyn Goed kan worden gepast dat er niet gestolen word.

Men zoude met verwondering moeten horen wat reden onze nieuwe Directeur en Linie-maker zou geven (om nu niet te schersen, nog te reppen 't geen men naderhand daar van in de maandelyke zamen-spraak der doden, die een van myne goede Vrienden schryft, te verwagten heeft) van zyne Linien aan dien groten Generaal Koehoorn, zo hy nog in leven was, en welke reden van noodzakelykheyt hy dan zoude weten by te brengen: want niemand kan immers met reden twyfelen of de Heer Koehoorn heeft suffisante redenen gehad en kunnen geven van alle zyne gemaakte en nog begonnene Werken, en echter heeft deze groote Ingenieur de nootzakelykheyt van deze Linie niet kunnen zien, en niet goedgevonden die te maaken; het welk hy ongetwyffelt gedaan zoude hebben, indien zy van eenige nuttigheyt hadde kunnen zyn. Nadien niemand het Bouwen, Verweren en Aantasten van Vestingen beter verstaan heeft als hy. En het is niet t'onregt dat een vermaard Hollands Poëet hem genoemt heeft,

*Een dapp'ren Held; beproeft in oorlogblixemvlammen
Die 't opgezwolle nat door dyken joeg en kammen
Die voor 's Lands Vryheyt sprak uit monden van metaal
Die 's vyands kragten brak door water, vuur en staal,
Den Frieschen Jupiter die, door zyn blixem-slagen
Den Franschen Faëton bonsde uyt zyn Sonne-wagen*

Egter durft een aankomeling *die niet waardig zoude zyn den schoenriem van dezen weergalozen Vesting-bouwer te ontbinden*, zyne werken door eenen schandelyken eigenwaan veragten, afbreken en vernietigen, 't welk hier agter in andere werken klaar genoeg zal worden aangetoond.

Laat ons nu eens bezien van wat dienst of noodzaaklykheden het tweede en derde einde Linie zyn zal, te weten van het Fort Moermont, tot aan het Fort Pinse, en dan zal ook gesproken worden van de Forten in haar zelfs en andere Werken meer.

't Werk moest dan met het voltoeyen van voorgemelde Linie, welke zich van Bergen op Zoom tot aan 't Fort Moermont uitstrekt, en 't goed van den Hr. Directeur, en dat van zyn Broeder dekt, niet blyven berusten, alzo dat te veel stof van redenering en te groot een schyn van eigen intresse zou geven. Daar moest dan ook een Linie van 't Fort Moermont na dat van Pinse toe worden gemaakt, schoon het veel geld most kosten; 't welk zo onnodig was, dat elk een die deze Linie met aandacht en oordeel beziet, moet betuigen, dat het een van de sotste stukken van de Wereld is. Want in het droogste van de Somer kan niemand van het eene Fort tot het andere komen, of hy moest een lange plank hebben om over de diepe sloten te komen, welke daar tussen beiden zyn, ten ware hy zeer verre ommeging; ten anderen legt agter dat Land en Linie een grote en diepe Moer-putte, zynde een diep Water, daar de turf-moer uitgebaggert word, welke zig uitstrekt van 't eene Fort tot aan 't andere, hoewel het zelve aan de Moermontsche zyde met veel hout-gewas en biezen bezet staat, zo dat er niet door te komen was: te meer, om dat die Forten zo dicht by een leggen, dat ze met een Snaphaan, zo wel als met een Canon, bereikt kunnen worden.

En deze Linie kost den Staat over de tien duizend guldens, behalven de Sluis, die ook zeer onvoorzigtig gelyk alle de andere is gemaakt, want die is in den grond met denne grondpalen beheit, welke in 't zand, in zo of 25 jaren moeten vergaan, daar in tegendeel, zo die van Eikenhout waren, nog wel 100 jaren in 't zand konden duren.

Tusschen de Forten Pinse en Rovers is byna een zelfde Moer-putte agter de Linie, uitgezondert dat die Moer-put niet heel digt aan 't Fort Rovers komt, dog konde met weinig te graven tot daar toe bekwaamlyk gebragt en evenwel het Land daar voor geinundeert worden, 't is waar daar zoude dan wel eenig water kunnen worden afgenomen, dog niet van de Moer-put; en om die zwarigheyt weg te nemen, en aan die zyde van 't Water dat te beletten, zo had men op die plaats ligtelyk een Werkje of Redout kunnen leggen, die de gehele inundatie houden kon.

Behalven het vrugtbare Land dat door de laastgenoemde Linie vergraven is, kost dezelve den Staat over de dertig duizend Guldens boven de jaarlykze summe tot onderhoud van dezelve; daar zy egter niet lang kan blyven staan, om dat de zoden tegen de Borstweer, die baar zand is, niet kunnen wassen, ook van nu af aan al dood gaan en met de pennen daarze mede zyn vast gemaakt beginnen neder te vallen.

Dat zelve zal de glacis voor dezelve ook doen, om dat het duinzand wegwaaid, en zo wanneer er de inundatie voorstaat, zullen die konstige stukken Linie door den slag van 't water geheel en al invallen en wegspoelen in derzelve graft. En by aldien 't al eens gebeurde, ('t welk onmogelyk is) dat zy niet wegspoelde, zo kan de Vyand met een stuk Canon boven in de Borstweer, welke Duinzand is, schieten, waar door aanstonts het water weêr agter de Linie moet lopen: zulks dat

men uit alle deze nadelen ligtelyk kan zien dat het een onnodig werk is, dewyl de vyand, of er Linien zyn of niet, daar onmogelyk kan door komen, ten ware hy een van die drie Forten attaqueerde en innam; 't welk geschiet zynde, zo liep Bergen op Zoom gevaar van genomen te worden, aan de onopgemaakte zyde.

Weshalven UEd. zeer ligt kan begrypen, dat, als die Werken goed zouden zyn, en 't een en 't ander wel gedefendeert kunnen worden; de helft van die Forten dan gedemolieert moesten zyn agter de Linien, om, als de Vyand een van dezelve veroverd had, hem, met volle Batailjons en Escadrons, die agter de Linien gereet stonden, daar weder uit te kunnen dryven.

Daar nu ter contrarie, de Vyand een Fort hebbende ingenomen, post kan houden, en het Canon na de binnen zyde zettende, de Troupen van den Staat van het terrein dryven, die dan nootzakelyk moeten retireren over de Rivier de Eendragt in 't Eyland Ter Tolen, om geheel veilig te zyn en geen Vyand meer te vrezen te hebben.

Dewyl nu de Linien zo verre zyn geavanceert, zegt men dat die verder moeten gaan van 't Fort Rovers, tot aan de Elderse Redout, zynde meer als een half uur gaans lang, door of langs de grote wilde vlakke, maar dit is ook zeer onnodig, want wanneer daar een inundatie is, kunnen er gemaklyk Schepen door zeilen, ook kan er door de sluis te Steenberghe nog water bygegeven worden, behalven dat het woest land, zelfs als er geen inundatie is, met verscheiden kreekjes of kleine sprengen van zoet water zo wel voorzien is, dat er zelfs voor een ledig man kwalyk door te komen is, zo blykt van zelfs dat dit werk ten eenemaal, vrugtelooz is, dewyl het volstrekt onmogelyk is deze inundatie te passeeren.

Maar schoon of dit werk al ten eenemaal tot versterking vergeefs is, zo is het egter niet onvoordeelig voor de beurs voor een Directeur, vermits hy'er, jaar uit, jaar in, vyf guld. daags van den Staat van kan trekken, zonder het paardegeld, behalven nog de Avantagie voor den Hr. Directeur om er Inspecteurs van zyne Vrinden op te kunnen zetten. Vervolgens heeft de Hr. Directeur het concept dat die Linie nog van de Elderse Redout tot Steenberg, en van Steenberg tot aan de Blaauwe Sluis moet gaan, en zo men niet en wist dat de Hr. Directeur en zyn Broeder de grootste financiers om geld te practiseren van de Wereld waren, zou men moeten besluiten dat hy Hr. Directeur zinneloos was; maar de gene, die zyn baatzugtigen aart, en den gront van de plaats kennen, voorzien zeer wel, dat hy zig om zyn eigen belang, en niet om de versterking van Bergen op Zoom en zyne byleggende Schansen, zo yverig voor het maaken van dit nieuwe stuk Linie toont. Want daar steekt, in zulken geval, een groot voordeel voor hem in het koopen van Bouwhoven, daar hy alreede een begin van gemaakt heeft: dewyl het goed land van dezelve goedkoop verkocht word, en de Koper veertig of vyftig morgen wildernis toe krygt, welke, als deze Linie gemaakt is, eene goede waterlossing door de Graft zullen hebben, en by gevolg in de schoonste weilanden van de Weerelt verandert kunnen worden, door het graaven van slooten, die haare uitwatering in de nieuw gemaakte Graft kunnen hebben. Daar en boven zal deze Graft voor eene bequame Schuite-vaart kunnen strekken, om de vruchten en het koren 's winters, als de wegen inpracticabel zyn, naar Steenberg te brengen, gelyk ook naar Holland, daar die producten dan met meer voordeel verkocht zullen worden. Het welk deze Landeryen veel beter, duurder, en waardiger zal maaken. Dit is de defensie, dit de versterking die de Hr. Directeur beoogt.

Daar zyn egter nog Menschen, die deze Linie willen pryzen, als of zy zeer nut was, maar waarlyk om geen andere reden, als uit eigen interesse. Andere roemen die uit onkunde, door het schoon praten van den Heer Directeur misleid. Want de beste Ingenieur die deze Linie ter loops komt zien, kan er niet regt van oordeelen, men moet daar toe op zyn gemak alles wel gezien, en de gelegentheyf rondom in oogenschyn genomen hebben. Geloofvry Myn Heer dat ik, nevens andere wel ervaren Ingenieurs, die deze nieuwe Linie af-keuren, meer attaques heb by gewoont en uitgevoerd, als alle welke die tot nog toe hebben geprezen.

Daar by heeft men de wegen opgebroken en afgegraven voor de Elderse en Pieterse Redout, gelyk ook de lange weg met zyn bruggen, zo dat de luiden die nu ter wederzyde van dat water wonen daar door verhindert zyn van by elkander te kunnen komen.

Het is waar dat de Heer Directeur daar door heeft willen beletten, dat de partyen Tcr Tolen niet weer zouden plunderen, gelyk te voren is geschied : waar uit men moet besluiten, dat de Hr. Directeur zig inbeeld, dat die van Ter Tolen de poorten voor den Vyand weêr te vroeg openen zouden, gelyk destyds aldaar by abuis is geschied, daar men in tegendeel, zo in tyd van Oorlog de bruggen maar alleen afgebroken wierden, dit genoegzaam kost beletten en voorkomen. Ook weet ik dat de Walgang met het banquet van de place d'armes, welk nu eerst gemaakt is voor de Elderse Redout te laag van horisont is, en by inundatie onder water zal staan.

Steenbergen, in wiens Capitale Graft aarde te veel was, en waar aan men spys of aarde te kort kwam aan de wallen of fausse-braye, is ook opgemaakt en versterkt. Maar hoe? De Graft is zo ondiep gebleeven

dat wanneer de Wal nog onopgemaakt was, de Koe-beesten op verscheiden plaatzen door de Graft in en uit de Stad gingen. Nu was het immers nootzakelyk geweest deze Graft te verdiepen, en de aarde die er uitquam tot de Wal te gebruiken, het welk gemakkelyk was geweest, want men had ze by laag water kunnen aftappen, en d'andere ondieptens daar uit nemen, om die Stad, welker wallen met aarde opgezet zyn, secuur te stellen voor entreprises.

De Hr. Directeur heeft ook vergeten te maken een goede place d'armes aan de Kruislandse Poort aldaar, om de droge Graft voor de glacis agter de slinker zyde van het Kroon-werk te kunnen bestryken, welke nu geen defensie heeft, dat zeer noodzaaklyk was geweest. Want als de Belegeraar het Kroon-werk ingenomen heeft, vind hy aanstons een schoon Logement in die droge Graft daar hy vry is, en post kan houden.

De bedekte weg van de Kaay tot aan de Kruislandse poort had ook noodzaaklyk opgemaakt moeten worden, te weten aan de Zuidzyde ; zo dat nu de Stad Steenberg en aan de eene zyde sterker is als aan de andere, strydende tegen alle regulen van fortificatie, te meer, om dat het zelve voor 3 a 4 duizend guld: te maken was geweest.

Wat nu de Blauwe Sluis aangaat, daar uit kan men zeer gemaklyk zien, dat de Hr. Directeur het werk niet verstaat, want die is niet minder dan sterk, vermits de dyk na de Steenbergze zyde zo krom loopt, dat de Vyand daar onder langs kan komen, zonder gezien te worden, als alleen wanneer hy dwars over den Dyk loopt om de kromte aan de andere zyde te volgen, waar door hy dan van agteren in de Linie, die aan 't water eindigt, kan varen, alle die daar in zyn uitdryven, en vervolgens met den degen in de vuist de Blauwe Sluis, daar hy dan by

is, gemaklyk wegnemen, dewyl verzuimt is aan die zyde defensie te maken.

't Gebrek van zyn kennis blykt nader in het zetten van een tweede Corps de Garde, alzo die daar niet nodig was, maar in plaats van dezelve een goede borstweer met een Battery.

Dewyl nu de Vyand in 't Prinse Land zynde, 't welk aan de overzyde van de Rosendaalse Vaart is, kan hy de deuren van deze Sluis in stukken schieten, gelyk ook de houte fortificatie, welke op die Sluis is gemaakt, als ook de Corps de Garde, welke deuren ligt gedekt kosten worden; daar nogtans dit blootleggende werk den Staat ongeveer 12.000 guldens kost.

Zo nu de Hr. Directeur aan de Generaal Koehoorn, indien hy nog leefde, van dit zyn werk een reden zou geven, zoude hy wel iets anders kunnen bybrengen als, *“Ja myn Heer dat Werk zal eerst goed wezen als de Linie verder van Steenberg tot aan de Blaauwe Sluis, en van daar door het Prinse Land na Breda gaat”*; op zulk eene wyze kan zy ook na 's Hertogenbosch, op de Graaf, Nymegen, Arnhem &c. of wel na een anderen oort als na Embden of elders toe gemaakt worden.

Waarlyk dien Heer zitten de Linien zo in 't hoofd, dat, zo 't hem toegelaten wierde, te vreze stond dat hy Europa eindelyk in verscheiden stukken zoude snyden om er zyne beurs mede te lappen.

Laat ik nu eens van de Forten na Bergen op Zoom te rugge keren, en handelen over stukken, die wel veel geld hebben gekost, dog van weinig of geen nut kunnen zyn. Gelyk dan aan het Fort Rovers twe Contregardes of Bemantelingen zyn gelegd, meer tot verzwakking als om te versterken, dewyl dezelve in den bedekten weg leggen niet meer dan byna anderhalve Roede van de borstweer des bedekten

weg; gelyk ook het Ravelyn, dat tusschen beide legt, niet anders als een Graft, gelyk de bedekten weg, voor zig heeft.

Ten anderen, heeft er de Hr. Directeur nog een groot gebrek doen by maken, hier in bestaande, dat hy het vuur of commando van de Contregarde doet vallen op en aan den voet van het banquet in den bedekten weg, in zo naauw een distantie van een of een en een halve Roede, 't welk regtdraats stryd tegen de kunst en practyk van de vermaarste Auteurs, als ook tegen Koehoorn, welke altoos het vuur over de palissaden heeft laten vallen en doen commanderen, op dat die in den bedekten weg staan, of voor de Borstweeer van dien, het ten minsten achtien duim boven hen hebben, om reden, dat, als zy in den bedekten weg agter de palissaden staan vuren, niet van het agter hen leggende werk in 't hoofd kunnen worden geschoten. Dog het schynt dat de Hr. Directeur daar voor niet bevreest is, of liever de Auteurs nog practyk niet kent, want de Verweerders nu niet alleen in 't hoofd, maar zelfs in 't lyf en benen kunnen geschoten worden, waardoor noodzaaklyk die in den bedekten weg zyn zullen moeten gaan lopen en hunnen post verlaten.

Daar en boven heeft de Borstweeer daar door haar behoorlyke dikte niet om tegen een kanonkogel te kunnen resisteren door zyn schuinte of doceringe, die hy daar aan gegeven heeft, met het vuur op het banquet te laten vallen.

Ten derden, zo de Vyand aan den voet van die glacis genadert is, zal hy met een storm den bedekten weg wegnemen, en daar in springen, alzo hy daar een bekwaam logement vind om er ten minsten met drie Bataillons te kunnen Logeren en post te houden, en de belegerden met een uit de Contregardes en het Ravelyn dryven, waar door het Fort genoegzaam verloren zou zyn.

Ik kan niet wel voorby gaan te zeggen, hoe dat het met het maken van die Contregardes is gegaan, want de Hr. Directeur van te voren geen goede profilen van deze Werken gemaakt hebbende, zyn de Aannemers genoodzaakt geweest tot twee of drie maal toe de aarde te versmyten, eer dat Werk in dien staat gebragt is, gelyk het nu is. Ik ga dan verder na het Fort Pinse, daar de Hr. Directeur een tweden bedekten weg heeft doen maken, welke nergens toe dienstig is, als mede eene andere by het Fort Moermont, die van geen meer nut is. Het nieu gedetacheerde Werk met de Linie van communicatie voor het Fort Pinse, met zyne twe Traversen aan de schouderhoeken, zyn ook zeer nadeelig, want zy kunnen zeer wel dienen tot een logement voor den Vyand; alzo de glacis daar voor, zig tot aan het vaste land uitstreckende, de stormers die gene welke in den bedekten weg zyn gemaklyk daar uit kunnen dryven, gelyk ook uit het gedetacheerde werkje, dat daar by legt, en in den bedekten weg post houden, zynde een schoon logement voor hen dewyl zy daar door gemelde Traverse gedekt zyn, en over dezelve kunnen vuren, bestrykende alzo den dam van communicatie, en die welke zig in zulken geval na 't Fort retireren willen, voor een gedeelte neervellen, en bovendien beletten, dat die van 't Fort daar nooit weer post kunnen nemen; zo dat de Belegeraars, als zy het aldaar attaqueren verder kunnen gaan over den Dam van communicatie en nemen de rest van 't Fort weg, dat zeer wel te doen is.

Wyders is te Bergen op Zoom onder de directie van den den Hr. Directeur gemaakt een konstig stuk Galdery voor het zogenaamde werk Stoelemat, dog geheel anders als die door de Hr. Generaal Coehoorn, welke dezelve wel en wyslyk heeft gemaakt met pynanten of contreforten daar in, waar door zy zes voeten breder zyn als die van

den Hr. Directeur, bestaande deze maar in een regte Galdery van vier voeten breed, met hare schiet-gaten kruisweegs die daar niet te pas komen, in welke Galdery door haare naaute geen musquettiers, wanneer zy vuren, kunnen duren, alzo zy door den rook of verstikken of weglopen moeten.

Daar zyn ook geen muren van afsnydinge in, gelyk de andere hebben, daar en boven, zo de Belegeraars van den bedekten weg daar boven, meester zyn, zullen zy in den grond onder na de Galdery gaan. Indien zy nu een goede quantiteyt buskruit tegens den Muur zetten en 't zelve aansteeken, zal de bedekte weg niet in de lugt vliegen, maar de Galdery in de Grafte nederstorten, daar ter contrarie de andere van Koehoorn, dat niet onderworpen zyn, om dat die zulke zware contreforten hebben, en zo men 't met die al wilde ondernemen, hoe groot een quantiteit buskruid daar toe ook gebruikt wierde, 't kon geen andere uitwerking hebben, als dat de bedekte weg in de lugt vloog, en zy zyn om die reden en met dat oogmerk aldus gemaakt. Boven dien, door haare wytte van tien voeten, kunnen de musquettiers in 't vuren den rook beter uitstaan, en hunnen post houden. Behalven zo de Belegeraars, na eene langdurige belegering, al een stuk Galdery veroverd hebben, worden zy evenwel gestuit en belet verder te komen, door de muren van afsnydinge met hunne inwendige schietgaten voorzien, dat deze nieuwe niet heeft, en dus verliest men de gehele Galdery. Ik denk, myn Heer, dat gy dit met weinig overweging zeer ligt begrypen zult.

Zo men niet vooronderstelt dat het geld in uwe Republyk geen waar meer is, is 't onmogelyk te begrypen, hoe de Hr. Directeur d'er zo durft op inhouden, gelyk tegenwoordig met het maken van een brug aan de Steenbergse poort geschied.

Het is waar myn Heer daar was een brug of passagie aan de onopgemaakte zyde nodig, die er ook gevoeglyk en met weinig kosten aan de slinker zyde van deze nieuwe brugge gemaakt konde worden, om dat daar twee hoogten, dicht by malkander zyn geweest, welker distancie met twee heele en twee halve gebinten met ribben en sterke planken belegt, bekwaamlyk bereikt konde worden, en niet boven twee a drie duizent gulden zouden kosten.

Daar er nu in tegendeel een gemaakt word, welke meer als twintig duizend guld: zal kosten : En dat nog op de verkeerde plaats, want, wat goed Ingenieur, zal een brug leggen in 't midden der face van een Bastion, gelyk deze gelegd word, in de face van een ontworpen Bolwerk, dat, volgens het bewerp opgemaakt moet worden, 't welk zeer nadeelig voor eene Vesting is.

Deze brug is op het sierlykst gemaakt, hebbende aan de zyde van de Stad een nieuwe gemetzelde muur meer dan agt Roeden lang, daar de Brugge op eindigt, zo ook aan de buiten zyde van de graft een diergelyke muur met een Galdery daar in, en met schietgaten voorzien, gelyk voor Stoelemat is gemaakt. Maar waar toe dit sierlyke en kostbare werk, daar de Graft wegens hare onopgemaaktheit meer gelykt na een Valeye tusschen twe Bergen gelegen, en met zo weinig water voorzien is dat men er over kan stappen.

Behalven de ruim twintig duizend guld. welke deze brug kost, heeft er 't Land de steen nog by geleverd; en ik moest verbaast staan als ik hoorde hoe met de Kalk en Tras geleefd wierd; ja zelfs zoude de Hr. Directeur tegens den aannemer Caserin of den Metselaar La Croix gesegt hebben zo veel Kalk en Tras te emploieren, als mogelyk was, op dat in 't toekomende 't Land niet vreemt mogte voorkomen dat de fortificatie werken geld kosten.

Maar dewyl er onaangesien alle die recommandatien nog zeer veel stoffe of Tras overig was, heeft hy Hr. Directeur eigener gezag kunnen goedvinden de Majoors huizen van de Forten Rovers en Pinse daar mede te doen opbouwen, daar 't Land wel zekere somme gelds voor heeft toegestaan, nevens de daar leggende steen, maar geen Kalk nog Tras; zo dat de Hr. Directeur het zo heeft weten te schikken dat er evenwel Kalk en Tras te kort komen most. Te meer om dat hy het Majoors huis in het Fort Pinse zo ongemeen groot gemaakt heeft, dat het een goed deel van het Fort beslaat, den grond van het oude huis, en daar by nog eenige Baracquen, begrypende.

Om my met de daggelden van de Hr. Directeur en kunstjes daar in gpleegt niet op te houden, zal ik tot de bestekken overgaan. Byna van ieder soort, van dit werk wierd een byzonder bestek gemaakt, als van Aardwerk, van Metselwerk, van Timmerwerk van 't leveren van Hout van Kalk van Tras, yzere leuningn, &c.

Daar by weet men de ordinaris slender van de bestekken altoos groter te maken als de bestekken zelfs, waar uit men kan opmaken, dat hy Hr. Directeur binnen den tyd van drie jaren tusschen de 8 à 10.000 gulden in gelde, alleen voor bestekken, getrokken heeft, gelyk de aannemers bestekken zelfs zouden kunnen antonen, zonder daar van aan de Ingenieurs een duit uit te keren, daar zy het in tegendeel byna over al trekken, of ten minsten deelen.

Daar en boven wist de Hr. Directeur zeer voordelig de bestekken opgemaakt te krygen ; men liet de Ingenieurs de uitrekeninge wel maken en tekeninge van dien, of ook wel door een goeden Baas die de Architectuur verstond, welke de Hr. Directuur niet verstaat, want lang heeft hy 'er de Cadet Ketgens toe gebruikt, die doen mede was

aangesteld als Inspectuur, trekkende daar voor van 't Land eene gulden 's daags;

En ofschoon de Ingenieurs hem Ketgens op 't werk zогten te hebben, wist de Hr. Directeur telkens voor te wenden dat hy zo veele Resolutien van 't Land te beantwoorden had, dat hy den Inspecteur niet konde missen, en hem van dien tyd af aan in zyn huis nodig had. Zo weet de Hr. Directeur menschen die hy in zyn eigen dienst gebruikt, door het Land te doen betalen.

Ik zelfs hebbe op ordre van de Hr. Directeur een plan of kaart gemaakt van de blaauwe Sluis af tot Bergen op Zoom inclus ; dog ik kon het dat jaar niet verder gereed krygen als tot aan 't Fort Rovers, zynde meer als twe uren gaans lang en wel een half uur breed, zeer net en wel gemaakt, dit zy zonder roem gezegt. De Hr. Directeur gaf wel voor dat dit plan voor Haar Edele Mog: de Heeren van den Raad van Staten was, maar het is te geloven, en ook apparent, dat het voor zyn Ed zelfs was zo dat ik, als Inspecteur van 't Land wierd betaalt, en werkte voor zyn Ed. Naderhand vernam ik, dat een Cadet van de Zwitzers van Constant dese kaart of plan van 't Fort Rovers, van daar ik opgehouden hadde, tot Bergen op Zoom inclus, vervolgt en opgemaakt heeft, daar en boven nog Bergen op Zoom in zyne groote fraai afgetekend.

Ook ontdekte de Ingenieur de Wit, in tegenwoordigheyt van den 'Inspecteur Kling en den Metselaar La Croix, de stene Buyzen onder de Glacis, die de Hr. Generaal Koehoorn daar hadde doen leggen, om de Glacis te doen springen. De zelve Ingenieur heeft ook aangewezen op wat wyze die in tyd van Belegering moeten geladen worden. Deze ontdekking deed hy met een gemeen instrument, door de Trigonometrie zeer aardig en vond er vier op eenen dag, na dat het vrugteloos van veele anderen geprobeert was geweest, en zelfs van

den Heer Directeur Generaal en van den Directeur van Bommel, die de laatste geweest zyn, welken deze onderneming mislukt is.

Hier door wierd de constructie van Koehoorn, en hoe dat men den vyand in tyd van nood daar mede beschadigen kon, weer bekend, van welke ontdekking de Hr. Directeur zig ook bediende, en wist die wel net op 't grote Plan te krygen, gelyk ook de grote Galdery, door den Ingenieur de Wit en andere opgenomen.

Nu ziet gy myn Heer van waar die schoone plans gekomen zyn, die men uitvent voor zyn eigen werk, en die veele meenen dat door den Hr. Directeur zelfs gemaakt zyn.

Waarlyk die den Hr. Directeur niet van na by kent zoude moeten geloven dat zyn Ed. een bekwaam Ingenieur was, want wie zoude hem, die zulke grote plans voor den dag kan krygen, die voor zyn eigen werk uitgevende, en daar over met zwier van weet te spreken, gelyk de Hr. Directeur vry wel daar mede begaaft is, voor geen zeer ervaren en bekwaam Ingenieur aanzien, en geloven dat 'er wat byzonders in den man stak.

Van de leverantie van Palisaden, daar de Ingenieur de Wit niet by was, moet ik UEd. in 't voorbygaan ook iets zeggen, gelieft dan te weten myn Heer, dat de Hr. Directeur met den Inspecteur niet verre van dit werk een eiken bosje wist te kopen, en op een anderen naam de aanneming en leverantie van de Palisaden te doen, welke besteding geschiede tot 16 stuv. het stuk, maar dit, schoon regt strydig met de plakaten van de Ed: Mog: Heeren Raden van Staaten van uwe Republyk, was nog eenigermaten te verschonen geweest, als de Palisaden haare behoorlyke dikte van 18 duimen (welke dikte dezelve ingevolge de Conditien van besteeding moesten hebben) hadden

gehad. Maar de Palisaden aan de Forten gebruikt, hadden op verre na deze dikte niet, zo dat die geen 8 stuyv: waardig waaren.

De Inspecteur van Bommel stuurde de Ingenieurs wel eenig brandhout van den afval, om hen door dit armhartig geschenk de oogen uit te steeken; gelyk hy zig door dit en andere middelen ook geheel meester maakte van de Ingenieurs van Dun en Stoute, welke hy in tegenwoordigheyt van het arbeidsvolk dikwils op eene onwaardige wyze bejegende; want, om het hier ter loops te zeggen, hy is een pluimstryker en ogendienaar van menschen die hy nodig heeft, en brutaal tegen de gene die hem nodig hebben.

In de Stads bestekken ziet men ook dat huizen de Stad toebehorende, door 't Land onderhouden worden, zonder dat het Land gebruik daar van heeft, als 't Hospitaal, dat net met vensters, ramen, glazen, dak &c. betimmert is tot dienst van een knecht van den Burgermeester en Inspecteur van Bommel, daar 't Land nog 's jaars honderd guld: huure van betaald, en waar in binnen weinig jaren over de 1000 guldens vertimmert is.

De Stads Turfschuur, schoon de Heeren van de Magistraat zelfs aanneemers en leveranciers van de wagte Turf zyn, staat al mede in 't hoofd van 't bestek, en schoon die Turfschuur indisputabel door de Stad (als een Stads gebouw zynde) moet onderhouden worden, is dit onderhoud door de Heeren van Bommel al mede op 's Lands schouderen gelegd.

Gelyk haar Ed: ook bezorgt hebben, dat het Land aan de Stad Bergen op Zoom, voor het gebruik van een of twee gemakken, van het Stadhuis, waar in de Hr. Inspecteur van Bommel (mede Burgermeester zynde) eenig goed uit het Magazyn heeft, jaarlyks voor huire geeft een summe van 250 gulden schoon het Land ledige gebouwen genoeg

heeft, waar in het zyne goederen en voorraat kan bergen. Uit deze en nog meer volgende staaltjes, myn Heer, kan UEd: zien, wat trouwe Dienaren de Staat in zynen dienst heeft.

Om de kortheyt te bevlytigen, zal ik voorby gaan een deel kwade Corps de Garde en de Capelle, daar de Stad de reparatie van moet doen, also die, alles wel ingezien, meer de Stad als den Staat raken, echter durft men onderneemen, die aan de Waterpoort, op 's Lands kosten geheel te vernieuwen, en meer andere dingen, zo dat deze Stad in dezen, veel meer voorregt geniet, als eene die stem in staat heeft,

De bestekken van de boomen en doorneheggen kosten alle jaren 810 guldens: In de conditien van besteding staat uitgedrukt, en is bedongen, dat alle drie jaren, op yder Roede lengte, van de doorne hegge een karre mest moet worden gebragt, om dezelve te mesten, maar in 16 jaren, is er geen mesting geschiet, waar door de doorne hegge en boomen zo schraal en mager zyn geworden, dat zy alle staan treuren, en waarschyndlyk eerlang zullen uitgaan en sterven.

Dries van Duiren, welke aannemer is om de bomen en doorne hegge te onderhouden, door den Ingenieur Stoute ondervraagt zynde, hoe hy voorheen altyd hadde gedaan, antwoorde hem, *“dat make ik met den Inspecteur van Bommel zo, ik huur Land van hem, en betale het zelve rykelyk, en brenge de mest op dat Land”* Zo dat het niet te verwonderen is, dat deze hegge en de bomen niet beter groeien.

Deze besteding komt het Land egter alle jaaren omtrent de 810 gulden te staan, welke som in de zestien jaaren, die de Directeur van Bommel of zyn broeder den Inspecteur daar de directie van gehad heeft, eene somme van 12.960 gulden uitmaakt, dat waarlyk geen beuzeling is.

De Hr. Inspecteur van Bommel belastede de 's Lands Aannemer Hemig op een tyd, dat hy de Stads kaay zoude voegen repareren, daar zy nog te repareren was, waar tegen de Ingenieur de Wit, niet kunnende dulden dat men Stads lasten op 's Lands schouders lag, zyn misnoegen over die onbillykheyt betoonde ; en dit werk zocht te beletten, zeggende laat de Stad de Stadsgebouwen onderhouden, over dit en andere diergelyke gevallen wierd men tegen gemelden Ingenieur zo verbittert, dat men hem alle onbeleefdheyt deed, die mogelyk was. De bedekte weg van Bergen op Zoom, die voor omtrent 25 Jaren nieuw gemaakt is, is geheel vervallen, en wel zo, dat er byna geen Banquet meer in te vinden is. De pallissaden zyn ook zo slegt onderhouden, dat die nu in een zeer elendigen staat zyn, gelyk andere werken meer om de Stad, dat zelf ook de Hr. Inspecteur dezelve verpagt om met beesten te beweiden, daar hy als Commis, het zelve verpligt is, te weren.

Dit is het nog niet al; men bezorgt ook aan de Pagters van de Graft de sleutels van de Sortiën, gelyk zy dien wel een geheel jaar aan een stuk in hun huis hebben gehad, ('t welk zy Pagters zelfs verklaard hebben aan de Ingenieurs de Wit, van Dun en Stoute) en dat nog in een tyd, dat men Oorlog had te verwagten, schoon de gene, welke zulken sleutel heeft, de Stad aan den Vyand kan overgeven wanneer 't hem gelieft. En wel voornamelyk toen de Galdery voor Stoelemat nog niet gemaakt was. Men deed, om deze zwarigheyt te boven te komen, wel alle die sloten vermaken, maar 't duurde niet lang, of die luiden, welke sleutels daar van nodig hadden, waren er op nieuw van voorzien.

De Hr. Inspecteur heeft ook verpagt voor zes gulden 's jaars het Werkje by de groote Sluis, dat nu allemaal tuin is met bomen in en om

het zelve, strydig tegen de ordres, en te gelyk schadelyk. En om in dat Werkje te komen, is er een gehele brug gemaakt met balans en val, 't welk onnodig is. Want men kan in een belegering het volk in een Werk wel aflossen, zonder brug; daar en boven zo ruineert de Vyand in dien tyd gemeenlyk de bruggen, als zy 'er zyn.

De Graft aan de Wouwse poort voor de Conterscharp, is ook op een gehelen voet na, en zelf meer, niet diep genoeg gegraven, gelyk volgens het bestek hadde moeten zyn, egter heeft de aannemer van den Hr. Directeur van Bommel de opneming weeten te verkrygen, buiten inspectie of weeten van eenige andere Ingenieurs. Ongetwyffelt zal het *tour du bâton* hier deel in gehad hebben.

Om den Heer Gouverneur te behagen, maakt men het Moeras, by de Graft, aan den voet van de Glacis, en tusschen Krooswyk tot Weideland, daar het in tegendeel veel beter was, dat het Moeras bleef waar over de Ingenieur de With kragtig zyn misnoegen betoonde, en ook oorzaak was, dat het aanvullen toen gestaakt wierd.

Ik kan ook niet zien, wat reden de Hr. Directeur gehad heeft om de inundatie niet in agt te nemen, die men op den Wal, kort aan de Stad, konde hebben, en van veel meerder dienst, als de nieuwgemaakte inundatie agter Rosendal zou zyn, vermits men die kan aftappen, met den Dam door te steken, en dus ten minsten het water een derde deel in de Rosendalse vaart doen lopen, als alleen, dat deze nieuw gemaakte inundatie, de Heer Directeur, als ook zyn Broeder goede dag-gelden aanbrengen. Want overweeg eens, dat hy als Inspecteur 600 gulden 's jaars heeft, en er weinig of geen dienst voor doet, mogelyk, om dat die Heer zig inbeeld *quasi* van te groten character te wezen, want wie heeft ooit gezien, dat twee van een en denzelven rang, de een den anderen ongedekt laat by hem staan, 't welk egter de

Inspecteur van Bommel in mynen tyd deed, want ik heb den *Inspecteur Jan Kling* met eigen oogen menigmaal ongedekt, en in een onderdanig postuur, by hem zien staan terwyl zy spraken over zaken 's Lands dienst betreffende.

Ik geloof echter niet dat de eerste *Inspecteur* zyne meerderheyt boven den *Inspecteur Kling* door andere stukken zou kunnen bewyzen, als dat hy veel behendiger en vlytiger is in het behartigen van zyn belang, en dit is onwederspreekelyk waar; het maaken van de nieuwe inundatien is er een nieuw bewys van, want schoon hy maar een maal by 't maken van deze inundatien is geweest, stelt hy in zyne declaratie van daggelden (op den Eed aan den Staat gedaan) hondert dagen by dat werk gevaceert te hebben, welke declaratie de Hr. *Directeur* ook moet verifiseren, gelyk ook is geschied, insgelyks op den Eed aan 't Land gedaan, welke 100 dagen daggeld, ad 2 gl. en 10 st: daags, bedragen een summe van 250 guldens, en deze arbeid is den 14 Maart 1726 begonnen, al 't welk de *Ingenieur van Dun* en *Inspecteur J. Kling* en de *Arbeiders* zouden kunnen getuigen.

Inspecteur van Bommel heeft ook van Augustus 1726 tot October 1728, zynde meer dan twee geheele jaren, voor het houden van een paard, om als *Inspecteur* aan de *Linie* te dienen, getrokken 30 stuv: daags, daar hy in tegendeel nooit is geweest om dienst te doen, gelyk alle die aan die *Linie* hebben gearbeid, zouden kunnen bevestigen.

Het water-Fort is ook een stuk werks, 't welk de *Heeren van Bommel* geen wind-eyeren legt. Deszelfs onderhoud is aanbesteed voor 1550 guldens 's jaars, en daar by is in het tiende artikel van dit bestek van aanneming gestipuleert, dat de barm ses voeten mag versmalt worden. Dit is er door deze *Heeren* behendig ingelascht, om dat men de steen, die door deze versmalling van de barm genomen wordt, tot

reparatie van dezelve kan gebruiken, zonder dat men er veele kosten toe behoeft aan te wenden. Maar deze versmalling den voet van dit Fort inkrimpende, stelt het in een imminent gevaar van ingeslokt te worden door de golven, die er met kragt tegen slaan.

Dog dit bekreunen deze Heeren zig weinig, het is hun genoeg dat zy hunne beurs ten koste van het Land kunnen vullen, daar en boven zullen zy weêr een goeden stuiver kunnen profiteren, als de glacis door de zee weggespoelt, of geheel geruineert zynde, een andere in derzelve plaats gemaakt zal moeten worden; het welk niet zonder grote kosten zal kunnen geschieden, en onvermydelyk schynt.

Om dezelve reden, ziet men door de vingers dat de ruiters stallingen, die, volgens het bestek, met Oly-verf geverft moesten worden, met Lym-water, met ró-bolus gemengt, worden bestreeken.

Het is waar dat dit mengzel het hout niet tegen weêr en wind kan bevryden, maar het brengt den Directeur en zyn Broeder het meeste voordeel aan, en dat is hun genoeg: Want waarom zouden zy diergelyke stukken, die voor hunne oogen geschieden, ongemerkt voorby laten gaan, indien zy'er geen voordeel by hadden.

Deze Heeren hebben ook dikwils kalk en tras die het Land toekomt in een apart magazyn in bewaring, maar hoe daar mede word geleeft, laat ik een ander oordelen; haar begeerlykheit althans is zo groot, dat zy haar zelfs aan slegt brandhout laten kennen : want als de kapitale brug aan de Wouwse poort, die de Aannemer Bakker van Hulst verlaten hadde, door het Land voltooit wierd, en volgens het bestek het oude hout van die brugge, ten voordele van 't Land zoude zyn, heeft de Hr. Directeur het zelve hout door den Aannemer Katsoe (een vriend van hem) tot zyn of hun beider voordeel laten verkopen.

De Heer Collonel S. des Rocques heeft my ook verhaald, dat de Directeur te Sas van Gent heeft doen maken een of twee barakken, zo proper, dat hy in dezelve logeren kan, waar door het bestek van het driejarig onderhoud, ieder jaar met 700 guldens vermeerderd is geworden.

Een diergelyk logement heeft hy Directeur ook tot Hulst doen maken waar in zyn Ed. gemeenlyk acht of tien dagen in 't jaar logeert.

De Hr. Directeur heeft ook het oude gemetzelde Casteel tot Sluis in Vlaanderen doen afbreken, en een aarden wal in 't zelve doen maken, 't welk door zyn kleinheit nooit van eenig effect kan zyn, dewyl de hedendaagse practyk leerd, en de ondervinding bevestigt, dat kleine werken van geen nut of dienst zyn; zo dat deze Hr. en Meester overal zyn kunst bedroeft en elendig toont, en maar geld weet te verwerken, daar geen vrugt nog dienst van te verwagten is.

En op dat hy Hr. Directeur zyn eigen belangens en oogmerken des te bekwamer kan uitvoeren, zonder daar in te worden belet, gebruikt hy dit kunstje, dat hy de Ingenieurs die zyn Ed. met regt in zyn onregtmatige handelingen tegenspreken, onder dit of dat voorwendzel weet van daar te krygen, gelyk de ingenieurs Meyboom, Perauteau en de With, ongetwyffelt zal wedervaren ¹⁾, waar na dan zyn Ed zyn oogmerken en eigen belangens des te vryer zal kunnen uitvoeren.

Deze drie Heeren zyn echter oneindig beter Ingenieurs als van Bommel, die geene andere verdienste heeft als dat hy Directeur, en daar door in staat is om braave luiden te ringelooren, te quellen, en te beledigen.

¹ Het gene de Schryver hier voorzegt is reeds geschiet, in de maand May des voorleden jaars 1729

Wat hebben de overledene Ingenieurs Moor en Jordens, meede de beste van den Staat, niet te lyden gehad van zyne vuilaardigheid; zy zyn ook beide genoegzaam van hartzeer gestorven over het leet dat hy hun aandeed. Hy had de laaste tot zo groot een wanhoop gebragt, dat hy voornam de hand aan zig zelve te slaan, en met het pistool in de hand gereet stond om zig dood te schieten, indien de waardin uit het hof van Holland het hem niet hadde verhindert.

De Directeur Moesbergen heeft van Bommel waarlyk ook niet veel verpligting, dewyl het zeker is dat hy alles gedaan heeft, wat in zyn vermogen was, om het vonnis van dezen braaven Man op het ongelukkigst te doen uitvallen: Zo quaadaardig toont hy zich tegen yder een, als hy ziet dat hy het straffeloos kan doen. Hy heeft getracht eenen Heer van veel gezag tegen deezen braven Directeur aan te zetten, en hem voor in te neemen tegen hem. Het is doorgaans eigen aan Menschen van eene verachtelyke geboorte en van geringe talenten, de verdienste te onderdrukken waar zy kunnen.

Wat my belangt myn Heer, die my niet onder de Luiden van groote verdiensten reken (hoewel ik myne weetenschap niet gaern voor die van van Bommel zou willen ruilen) hebbe in 't byzonder ook veel van zyne quaadaardigheid te lyden gehad. Gy weet, myn Heer, dat ik om mynen Godsdienst den dienst van zyne Catholyke Majesteit op het einde van den oorlog heb moeten verlaten, en dat ik my naar Holland begaf om voor alle gewetens dwang geveiligt te zyn. Ik meende zelf dat de ervarenheit, die ik in den gantschen loop van den laatsten Oorlog verkregen had, my daar voor aanbeveeling en voor Vrienden zou verstreken. My zelve vleyende met deeze zoete hoop, begaf ik my weder in dienst van Uwen Staat, welken ik myn leven lang met veel genegenheit en vermaak gedient zou hebben, indien de Directeur van Bommel my door ontelbare vuilaardigheden, en veragtelijke

bejegeningen niet edwongen hadde dezen dienst te verlaten en myn geluk elders te zoeken.

Na wat gesukkelt te hebben, begaf ik my naar het Hof van Dresden. Om dat ik weet, myn Heer, dat gy eenig deel neemt in het gene my betreft, moet ik U zeggen dat ik niet ongelukkig geweest ben aan dit Hof. Ik had den Konink van Polen naaulyks eenige maanden gedient, of ik zag myne geringe bequaamheyt met een Compagnie beloont, schoon ik er geen anderen steun hadde als myne eige verdienste.

Ik kon niet vermoeden dat ik zo gelukkig geweest zou zyn in Holland, dewyl 'er verscheyde brave en oude Ingenieurs, niet tegenstaande hunne lange diensten nog ongeavanceert blyven. Onder anderen de Heer Meiboom, die zo veele blyken van zyne bekwaamheyt gegeven heeft, is nog maar enkel Ingenieur, schoon zyne bekwaamheyt hem voorlang eenen weg tot het Directeurschap had behooren te baanen, Deeze brave Man heeft lang vergeefs na eene Compagnie gestaan. Perauteau is ook nog niet verder en verscheide die dood zyn. Het is waar dat, de Ingenieur de With eene Compagnie gekregen heeft, maar niet om dat hy de Staten van Neêrland en hunne Bondgenoten door zyn wys beleid zo veele vaste Steden heeft helpen winnen, maar om dat hy een plaisier aan eene byzondere Stad van uwe Republyk gedaan, en by contract een Compagnie bedongen had.

Deze Man heeft de lasterende tong van den Directeur en andere van die soort, welke hun *metier* alzo weinig verstaan als hy, en alzo groot een afkeer van den reuk van buskruit hebben, ook niet kunnen ontgaan. Niet tegenstaande hy in zo veele zware belegeringen onwraakbare blyken van zyne bekwaamheyt heeft gegeven, heeft van Bommel, die waarlyk niet meer dan een weinig Landmeetten heeft

geleert, en meer slegt soort van volk, durven verspreiden dat hy zyn *metier* niet ter dege verstond.

Om dat ik gedurende myn verblyf te Bergen op Zoom, en Steenbergem zeer gemeensaam met den Ingenieur de With omgegaan heb, kan ik met kennis van zaaken over zyne bekwaamheyt oordeelen, en ik, die daar toe in staat denke te zyn kan U verzekeren, myn Heer, dat hy zyn ambacht zeer wel verstaat, en ongemeen ervaren is in alles wat het belegeren en verdedigen van Vestingen betreft, en geen papiere Ingenieur is als van Bommel. Dit zullen alle oude Officieren en Ingenieurs gaerne met my getuigen.

My heugt ook dat ik de With verscheiden malen heb zien arbeiden aan de platte grond van eene Vesting, versterkt op eene nieuwe wyze door hem uitgevonden. De ervarentheit geleert hebbende dat de voornaamste sterkte van eene Vesting in haren bedekten weg bestaat, en dat de chamade geslagen wordt zo dra deze vermeersterd is, heeft hy zynen bedekten weg zo wel versterkt op een drogen en een natten horizont, dat hy niet te vermeesteren is, als hy wel verdedigt word. En indien het echter mogte gebeuren, dat de Vyand door te groot een overmagt of een ongelukkig toeval in den bedekten weg geraakte, en post vatte, zou hy maar een klein gedeelte in zyne magt hebben, om dat de bedekte weg van dezen Ingenieur geen geheel stuk uitmaakt, maar anders als de hedendaagsche, inwendig in drien afgesneden of versterkt is.

Zyn bolwerken zyn ook veel sterker, en voorzien met afsnydingen die niet veel kosten en van een groot gebruik zyn; zyn nieuwe werk maakt hy uit een derde steen minder, echter kan er zo ligt geene bresse in geschooten worden als in de gemeene muuren.

Uit dit stuk alleen blykt dat hy de kunst niet in zyn kabinet alleen in de schaduwe van eene lamp geleert heeft, en dat hy zig niet heeft ontzien op de gevaarlykste plaatzen te komen waar zyn pligt hem riep.

Het schynt evenwel dat men vermaak scheidt in dezen Man te quellen, en dat alleen op het getuigenis van baatzugtige Menschen, die het gemeene Land tragtende te benadeelen, hem van eene al te onverzettelyke vroomheyt vinden om hen hunne oneerlyke rol gerust te laten speelen, en den Edel-Mogenden Raad daarom listig weten in te boezemen dat hy een woelagtig en ongemakkelyk Man is, waar mede niemant rond kan schieten.

Maar ik, die hem zeer wel meene te kennen, omdat ik te Bergen op Zoom byna geene andere verkeerung gehad heb als met hem, kan in tegendeel verzekeren dat hy een toegevend en zagt man is, die de Staaten van uwe Provintien tracht te dienen naar den inhoud van zynen eed; maar die ook een onverzoenlyke Vyand is van alle die zig zelfs door onbillyke wegen ten koste van de Republyk tragten te verryken. In zulken geval myn Heer, is hy waarlyk een ongemakkelyk Man, en op verre na zo toegevend niet als andere dien deze toegevendheit vry minder past als hem.

Hoe is 't ook mogelyk dat Menschen, die zulke verschillende grondregels in hun gedrag volgen, met malkander zouden kunnen overeen komen.

Ik kan niet weeten hoe hy te Bergen op Zoom met den Directeur van Bommel eindelyk zal varen, maar my dunkt dat men eenige *consideratie* behoorde te hebben voor eenen Man die zo veele littekens draagt van quetsuuren die hy in dienst van den Staat gekreegen heeft, en dat men zo veel niet behoorde toe te geven aan gezochte klagten, opgeraapte uitstrooyzels en valsche geruchten, verspreid ten nadeele van zulk een Man, en dat door een zo

voorzichtigen Ingenieur als van Bommel, die zig altoos zo wel buiten schoots heeft weeten te houden, dat hy nooit meer als eene ligte wonde, en dat nog van een vervlogen schoot, gekreegen heeft.

Ik beken, myn Heer dat deeze Directeur wonderen doet met den mond, en zo hoog van zynen onvergelyken moed weet op te geeven, dat men hem voor een Salamander zou aanzien, wiens rechte element het vuur is, en die eerst leeft als hy zig in 't vuur bevind, dat hy Koehoorn en Vauban in de kunst, en Cesar in dapperheyt overtreft. Ik heb hier voren van de geringheyt van zyne wetenschap gerept, en wat zyne dapperheit belangt, die is mede van een zeer slecht alloi, gelyk yder die hem kent zeer wel weet.

Indien 'er edeler bloed als dat van een karreman in zyne aderen stroomde, zou hy zig niet ongevoelig getoont hebben over een grooten hoon, gevoegt by eene beledigende uitdaging hem te Bergen op Zoom, ten huise van de Lt. Kolenel Celeries, door Burgermeester Drabbe aangedaan, en hy zou zekerlyk getragt hebben de lasterlyke vlek, die hem daar aangewreeven wierd, uit zynen naam te wisschen door eene edelmoedige wraak.

Ik breng dit geval maar ter loops by, om dat ik niet twyffel of deszelfs omstandigheden zyn u, bekent, en ik weet niet beter of ik heb het u zelf verhaalt, toen ik de eer had van U te Vlissingen niet minder edelmoedig en beleeft te vinden (waar voor ik u noch hartelyk bedanke) als ervaren in kunsten en weetenschappen, en voornamelyk in de bespiegelende Meetkunde.

Maar ik begin te bemerken dat myn brief verder uitgedygt is als myn eerste voorneemen was. Ik beken dat de gevoeligheyt over zo veele aanstotelyke bejegeningen, en zo veel ongelyk als ik van den Directeur

van Bommel heb moeten lyden daar iets toe gecontribueert heeft. Maar ik kan egter heiliglyk verzekeren dat ik niet weet, dat ik ergens van de zuivere en oprechte waarheyt geweeken ben. En gy zult u door u zelven, indien gy u der waarheyt van deze zaak zo veel bekreunt, daar van ten vollen kunnen verzekeren. De Menschen, welke ik tot getuigen bygebragt heb, zyn noch in leeven en voor u digt by de hand, de werken, de gebouwen, het muurwerk, de palissaden, de bestekken, de papieren, met een woord alles waar van ik gesproken heb, is nog in wezen, en kan onderzocht worden, door u en alle andere die eenig belang meenen te hebben in de zaaken van welke ik u, op uw herhaalt verzoek, onderricht heb.

Aangaande het gedrag van onzen bewusten Koppelaar, en van de tegenwoordige huishouding van het berugte makelaars huis, van welke gy my in uwen laasten iets gerept hebt, verzoek ik wydlopiger onderregting. My dunkt dat gy dit niet kunt weigeren aan eenen Man die, om u te voldoen, de hoofdwacht tot een kantoor gemaakt heeft; wiens vriendschap voor u door den grooten afstand niet vermindert, maar die altoos met den zelven yver blyft,

Krakou den 18 Augustus 1729

Myn Heer

Uw gehoorzame Dienaar

J.D.G.

Kanttekeningen

Bewust is er voor gekozen om geen nadere aanwijzingen of verklaringen in de voorgaande tekst te voegen.

Voor een juiste interpretatie van hetgeen de schrijver bedoelt is het raadplegen van een geschikte kaart wel wenselijk. Het West Brabants Archief biedt een [rijke keuze van dergelijk materiaal](#).

1629 [Linie naar Steenbergen door Prof. Frans van Schoten](#).

Deze kaart geeft de situatie weer van de linie tot aande Steenbergse Vliet, waarop de drie forten Moermont, Pinssen en Roovere de accessen tussen de inundaties bezetten. Ook het moeras tussen fort Moermont en de vesting Bergen op Zoom is aangegeven. (ter oriëntatie: de weg tussen de stad en fort Moermont waarop de ruitersrij is getekend, is de Zandstraat.

1747 [Linie naar Steenbergen](#). Een Franse kaart, bedoeld om de Franse belegering in kaart te brengen. Op deze kaart zijn de aanwezige verdedigingswerken nauwkeurig weergegeven.

1785 [Kaart van JB Adan](#), Franse versie, waarop de linie met forten is weergegeven met niet-geinundeerde velden. Wel zijn de oude moerputten (Melanen) aanwezig.

1748 [Fort Moermont](#), [fort Pinsen](#), [fort de Roovere](#)